

IDEMO SI OD PUT, IDEMO SI, PEVAMO: SEĆANJE SEOSKIH ŽENA NA SOCIJALIZAM U SRBIJI

Dr Ana HOFMAN

Naučno-istraživački centar Slovenačke akademije nauka i umetnosti

APSTRAKT Primenom fenomenološkog pristupa i stavljanjem u središte „ka subjektu usmerene” etnografije, ovaj prilog predstavlja osvrt na interpretacije socijalističke prošlosti od strane seoskih žena i pokazuje na koji način su njihova individualna sećanja artikulisana u kontekstu šireg društvenog i kulturnog okruženja. On u centar pažnje stavlja žene „starije generacije“ (rođene između 1914. i 1946. godine dvadesetog veka) sa područja Niškog polja u jugoistočnoj Srbiji, koje su aktivno učestvovala u radu amaterskih pevačkih grupa i nastupale na mnogim od seoskih manifestacija u vreme socijalizma. Ovakav pristup naglašava „višeglasnost” njihovih interpretacija prošlosti, nudeći tako jednu složenu i često u izvesnoj meri protivrečnu sliku sećanja ovih žena na socijalizam. Rad nastoji da deesencijalizuje odnose moći i ideju autoriteta (bilo zvaničnog, bilo alternativnog) i zagovara potencijal sećanja da izrazi višeglasnu prirodu društvenih procesa propitujući protivrečne odnose između ličnog, međuličnog i političkog, kao i međusobnu povezanost političkih i proživljenih realnosti.

Ključne reči: seoske žene, socijalistička rodna politika, amaterske vokalne grupe, Susreti sela, emancipacija

ROD, FENOMENOLOGIJA I SEĆANJE

U članku pod naslovom „Iskustvo” Džoan Skot problematizuje „objektivnu očiglednost iskustva” tvrdeći kako je subjekt konstruisan diskursom i da je samo sa te pozicije on/ona sposoban/na da oblikuje svoje iskustvo. Umesto da pretpostavi kako pojedinačni subjekti imaju iskustva, ona smatra da se subjektivnost uspostavlja posredstvom diskurzivnog procesuiranja

njihovih iskustava: „Nemaju pojedinci iskustva, već su subjekti ti koji su iskustvom konstituisani” (Scott 1992, 26). Posebna povezanost usmene istorije (*oral history*) sa studijama sećanja iznosi na videlo načine na koje su sećanja povezana sa iskustvom i uspostavljanjem subjektivnosti (Radstone i Hodgkin, 2007, 2). Sećanje se ovde ne tretira samo kao instrument za uobličenje naših znanja o spoljnom svetu, već i kao glavni nosilac stvaranja subjektivnosti i primarno mesto našeg osećaja za sopstvo (Cubitt 2007, 73).

Polazeći od argumenata Džoan Skot, u ovom radu je samorefleksivni (*self-reflection*) potencijal iskustva uzet kao ključni koncept u istraživanju sećanja seoskih žena na socijalizam i u njihovim interpretacijama socijalističke prošlosti u Srbiji. On u centar pažnje stavlja žene „starije generacije” (rođene između 1914. i 1946. godine) sa područja Niškog polja u jugoistočnoj Srbiji,¹ koje su aktivno učestvovala u radu amaterskih pevačkih grupa i nastupale na mnogim od seoski manifestacija u vreme socijalizma.² S obzirom da je moja namera bila da ukažem na subjektivna iskustva žena isticanjem njihove pozicije (načina na koji govore o svojim aktivnostima, šta od svega toga naglašavaju, a šta izostavljaju), u istraživanju nisam koristila upitnike.³

-
1. Niško polje je deo šire regije koja se zove Dolina Južne Morave, sa gradom Nišom kao administrativnim centrom. Prema poslednjem popisu stanovništva (iz 2002. godine) na ovom području je živelo 381.757 stanovnika; u samom gradu Nišu 250.518, a u okolini 131.239 stanovnika. Od tog broja 91,43 odsto je gradskog a 8,57 seoskog stanovništva. Prema etničkom sastavu preovlađuje srpsko stanovništvo (360.941), potom slede Romi (9.224), Crnogorci (1.018), Makedonci (897), Jugosloveni (868), Bugari (866), Hrvati (497), muslimani (155), Slovenci (148), Albanci (134) i veoma mali broj Goranaca, Mađara, Rusa, Ukrajinaca, Rumuna, Čeha, Bošnjaka, Nemaca, Slovaka, Bunjevaca i Rusina (Statistički zavod Republike Srbije. Dostupno na: <http://webrzs.stat.gov.rs/axd/en/osn.htm?#books>)
  2. Projekat je podržan od strane Ministarstva kulture i informisanja Republike Srbije i grada Niša. Preliminarno istraživanje sproveo je istraživački tim Centra za istraživanje muzike Balkana iz Beograda. U periodu od februara 2005. do marta 2007. godine vršila sam terenska istraživanja tokom kojih sam razgovarala sa pedeset i pet osoba (uglavnom žena) iz dvadeset jednog sela. Detaljnije vidi u: Hofman (2011).
  3. Upotrebljavam termin *sagovornici/e*, jer on najbolje opisuje interaktivni i kvalitativni karakter metoda koji sam primenjivala u svom istraživanju. Važno je naglasiti da rad uključuje i priče drugih seljana Niškog polja, i na taj način daje glas ne samo ženskim, već i muškim sagovornicima, čija je prisutnost, doduše, implicitnija.

Štaviše, ženama sam pružila priliku da slobodno govore o svojim životima u vreme socijalizma i postsocijalizma. Ovakav pristup naglašava „više­glasnost” njihovih interpretacija prošlosti, nudeći tako jednu složenu i često u izvesnoj meri protivrečnu sliku sećanja ovih žena na socijalizam. Zbog toga ne zagovaram esencijalistički pristup ženskom identitetu i iskustvima na način kako to sugeriše koncepcija *ženske usmene istorije (women’s oral history)* koja traga za posebnom „ženskom istorijom” utemeljenom na specifičnim ženskim glasovima i iskustvima (Berger Gluck 2002, 3). Imajući to u vidu, na žene predstavljene u ovom radu ne gledam isključivo kao na predstavnice seoskih žena Niškog polja. Umesto toga, moja je namera da ih predstavim kao individue koje imaju različite životne priče i različite stavove o prošlosti i tako ponudim mogućnost za dalje (re)interpretacije njihovih priča od strane potencijalnih čitalaca.

Primenom fenomenološkog pristupa i stavljanjem u središte „ka subjektu usmerene” etnografije,⁴ ovaj prilog pokazuje na koji način su individualna sećanja artikulisana, kao i dinamiku koja postoji između ličnih iskustava i šireg društvenog i kulturnog okruženja.⁵ To znači da priče mojih sagovornica o amaterskim aktivnostima koje su upražnjavale u vreme socijalizma nikako nisu bile bez uticaja šireg ekonomskog, političkog i kulturnog postsocijalističkog konteksta.

PEVANA EMANCIPACIJA

Kulturne manifestacije pod pokroviteljstvom države bile su veoma značajan deo projekta modernizacije u socijalističkoj Jugoslaviji, a ujedno i šire ideologije „bratstva i jedinstva.” Zvanična kulturna politika nastojala je da ujednači etničke

---

4. Za ovo posebno videti radove Gerca, Tarnera i Brunera, koji su uveli koncept „antropologije iskustva” (Turner i Bruner 1986). O Deridinom i Rikerovom konceptu fenomenologije i hermeneutike, vidi: Derida (1989) i Rajan (1991). O fenomenološkom pristupu u etnomuzikološkim istraživanjima vidi: Titon (1997, 96) i Rice (2003, 152).

5. Mojca Ramšak, slovenačka etnološkinja, pokazuje da su lična sećanja i životne priče ključne za razumevanje načina na koje ljudi povezuju svoja lična iskustva i interpretacije prošlosti sa svojim društvenim okruženjem (Ramšak 2000, 30).

i regionalne različitosti stvaranjem neke vrste multikulturnog kanona koji je bio predstavljan kao zajednički proizvod i odraz celokupnog radnog naroda (radnika, seljaka i inteligencije). Naglašavano je da termin ‘narodno’ sada ima potpuno drugačije značenje od onog koje je imao u prošlosti kada se isključivo odnosio na seoski deo populacije.⁶ Socijalistički pojam ‘narodno’ uključivao je seosko stanovništvo, radnike i tzv. ‘poštenu inteligenciju’; dakle, odnosio se kako na seosko stanovništvo tako i na ono u gradovima (Marjanović 1959, 108; Nedeljković 1962, 100; Nedeljković 1968, 45). Na ovaj način, takođe, menjao se koncept narodne kulture budući da je razumevanje ‘nove narodne kulture’ (ili ‘pučke kulture’) sada uključivalo celokupan narod (sve ‘radne ljude’). Koncept *amaterizma* bio je jedna od najvažnijih stavki u stvaranju nove narodne kulture u zvaničnim diskursima. Amaterizam je predstavljan kao spontano kolektivno izražavanje i „temeljna potreba svakog pojedinca u njegovim nastojanjima da postane delom šire društvene zajednice” (Supek 1974, 8, 9). Kako je o tome pisao sociolog i psiholog Rudi Supek, ova koncepcija kulture pojavila se, s jedne strane, kao reakcija na tradicionalnu seljačku kulturu, a sa druge kao odgovor na elitistički usmerene delatnosti. Zamišljena je kao kultura svih radnih ljudi, spontana masovna kulturna aktivnost, koja je predstavljana kao faktor lakšeg uključivanja pojedinca u društvenu zajednicu: „nasušna potreba da se čovjek kao član društvene grupe i jedne društvene organizacije ili formacije, sloja ili klase afirmira upravo kao član, da manifestira to svoje pripadanje” (ibid., 9).

Kao deo pomenute kulturne politike, državne vlasti nastojale su da podstaknu što aktivnije učešće žena u seoskom kulturnom životu tako što su se kritički odnosile prema njihovoj lošoj zastupljenosti u raznim oblicima amaterskih aktivnosti koje su bile pod pokroviteljstvom države.⁷ Zvanični izveštaji beleže nisku stopu učešća žena u kulturnim i obrazovnim aktivnostima u srpskim selima. Na primer, kasnih pedesetih i ranih šezdesetih godina dvadesetog veka samo dvadeset odsto mladih seoskih žena bile su

---

6. Za razliku od značenja koje je ovaj termin imao u 19. veku (naročito zbog svoje povezanosti sa romantičnim nacionalizmom), u vreme socijalizma korišćen je da bi propagirao homogenost naroda i „jednoobraznost“ masa. (Buchanan 2006, 35).

7. Socijalistički projekti modernizacije i emancipacije posebno su bili usmereni na određene društvene grupe – među kojima su bili seljaci i žene – za koje se vezivao epitet „zaostalosti.”

članice KUD-ova (Arhiv Jugoslavije, Savez komunista Jugoslavije (AJ), fond: 142 Savezna konferencija Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije, „Položaj žena u selima,” materijali od 1959–1962, F-616). Kako bi povećali taj broj, kreatori politike isticali su učešće žena u kulturnom životu na selima kao vrlo važan aspekt njihove sveopšte emancipacije i odraz novouspostavljenog „oslobođenja.” Ili, kako je to bilo zapisano u jednom od zvaničnih dokumenata: „Učešće žena u radu pozorišnih grupa ili pevačkih društava predstavlja njihov pristup društvenom životu, oslobođenje od stega porodične kontrole i vrlo značajno pomaže širenju njihovih ličnih horizonata” (AJ-142, Materijali Komiteta za ideološko-vaspitni rad, 1956, 47–164).

Priče mojih sagovornica nagoveštavaju da u jugoistočnoj Srbiji učešće seoskih žena na kulturnim dešavanjima baš i nije bilo prihvaćeno sa odobravanjem.⁸ Ovakvo ubeđenje bilo je povezano sa tradicionalnim shvatanjima rodnih uloga u ruralnoj sredini, prema kojima su ženama znatno limitirane aktivnosti u javnoj sferi. Pevačice sa kojima sam razgovarala pripadale su poslednjoj generaciji žena rođenih u velikim proširenim porodicama, takozvanim *kućnim zadrugama*.⁹ Najveći deo njihovih aktivnosti bio je vezan za sãmo domaćinstvo dok je javna sfera bila rezervisana za njihove muževe. Kao rezultat ovakvih uverenja, pevanje je generalno smatrano za poželjan talenat, ali samo u slučajevima kada su žene nastupale u privatnom/intimnom okruženju – kod kuće, tokom poljoprivrednih radova, u okviru seoskih običaja ili na neformalnim okupljanjima. Bilo je apsolutno nepojmljivo za neku ženu da sopstvene muzičke talente pokaže van svoje sredine ili da se profesionalno bavi muzikom.¹⁰ Ili, kako nam o tome svedoči Milunka: „Sine, tag se ne pevalo,

---

8. Istraživanje aktivnosti državnih ansambala u Bugarskoj koje je sprovela Kerol Silvermen [Carol Silverman] prikazuje slične situacije u kojima su žene koje su se profesionalno bavile pevanjem bile smatrane moralno nepodobnim, kao i da nisu bile poštovane. Njen rad otkriva da mnoge porodice nisu dozvoljavale svojim kćerkama da se učlanjuju u državne ansamble pedesetih godina dvadesetog veka (Silverman 2003, 220).

9. U ovakvom tipu porodice žene zauzimaju podređeni položaj i kontrolisane su od strane svojih muževa (ili od strane najstarijeg muškog člana domaćinstva). Zbog toga su svi aspekti života žena, a posebno oni koji su se ticali njihovog ponašanja u javnosti, bili regulisani i društveno ograničeni.

10. Koncept muzičkog srama žena ispitivali su mnogi autori, među kojima su Suzan Ojerbah i Džej Šugerman (Auerbach 1987, 79; Sugarman 1997).

mного sram bio” (Milunka Đorđević, selo Jelašnica).¹¹ Imajući u vidu ove tradicionalne rodne norme, jasno je da su nastupi žena na novoustanovljenim kulturnim dešavanjima u selima nailazili na otpore.¹² Prema rečima kulturnih radnika koji su kasnih šezdesetih godina dvadesetog veka organizovali ova dešavanja u selima Niškog polja, bilo je vrlo teško naći žene voljne da izađu na pozornicu. Dragan Todorović, vođa lokalne folklorne grupe i organizator kulturnih događanja u Vukmanovu, tvrdio je kako je posećujući porodice po selu sa namerom da pita muževe da li bi dozvolili svojim ženama da pevaju, kod njih uglavnom nailazio na odbijanje davanja dozvola za javne nastupe, uz obrazloženje: Ona li da ide da se dodesuje tamo za nekoga? Ja sam te dovel ovde za men, ne za drugoga. Ako treba da budeš za men će budeš ubava a ne za drugog.”¹³ Štaviše, i sama pomisao na to da bi žena mogla da ostavi svoja kućna zaduženja kako bi putovala i nastupala smatrana je neprimerenom ne samo za porodice tih žena, nego i za širu zajednicu. Kako se Dragan priseća:

Idem od kuće od kuće pa pitam prvo domaćina: „Će li pustiš ženu da poje ovamo u grupu, oćemo Susreti sela?”¹⁴ „More ajde bre vi ste azdisali da mi žena tamo dangubi, begaj, ajde, ti nemaš kakvo da rabotiš nego će se mandaš po selo da zbiraš žene.” Kako mi beoše govorili, Bože, u tom smislu kao da sam dangubaš.

No, uprkos otporima muškaraca, bar prema izjavama pevačica, nekoliko godina pošto su kulturne aktivnosti počele, većina ljudi postala je tolerantnija prema njihovim nastupima. S vremenom su se čak i njihovi muževi navikli

---

11. Razgovor vođen 10. jula 2004. godine.

12. Važno je naglasiti da je socijalistička kulturna politika uvela novo razumevanje dihotomije privatno/javno u ruralnim sredinama. Za moje sagovornike, sve ono što se dešavalo na sceni, kao institucionalizovana kulturna aktivnost pod okriljem profesionalaca i kulturnih radnika, smatrano je „javnim” muzičkim izvođenjem. Kako navodi Marc Garcelon, institucionalno/neinstitucionalno bi bili mnogo primerniji koncepti od privatnog/javnog za razumevanje svakodnevnog života u socijalizmu (Garcelon 1997, 317).

13. Razgovor vođen 1. oktobra 2005.

14. *Susreti sela* su kulturna manifestacija sa najdužom tradicijom u Niškom polju, koja je često bila sinonim za sve kulturne događaje u lokalnom kontekstu.

na to da ih gledaju kako nastupaju u javnosti. Kako Ilinka komentariše: „Naši muži toj ne mare, još od kraj, pa posle si dobro posle, kad vidoše. Toj ništa neje, to nikako naročito neje, će li plate li vele?” (Ilinka Despotović, selo Trupale).¹⁵

No, i pored pomenutih otpora na koje su nailazile zbog svojih muzičkih aktivnosti, žene su se u pozitivnom svetlu prisećale svojih učešća na kulturnim dešavanjima. Budući da su uglavnom bile domaćice pa je, kao posledica toga, njihov društveni identitet bio definisan u uskoj povezanosti sa brakom i porodicom, iskustvo koje su stekle na nastupima i putovanjima u amaterskim grupama nudilo im je priliku da redefinišu sopstveni položaj u odnosu na zajednicu i širu javnost. S obzirom na to da su nastupale uglavnom po manifestacijama koje su organizovale lokalne kulturne organizacije iz Srbije (pre svega, Domovi kulture i Kulturno-prosvetne zajednice – KPZ), posebno su uživale u putovanjima u druge republike socijalističke Jugoslavije.¹⁶ Na primer, ženska vokalna grupa iz Donje Studene nastupala je na Međunarodnoj smotri folkloru u Zagrebu u Hrvatskoj i na Balkanskom festivalu narodnog stvaralaštva u Ohridu u Makedoniji. Kako su se dve bivše pevačice prisećale:

Tag smo isto pobedili u Laćerak, smo bili tamo na televizor. U Bačku Topolu, kako se kaže Vojvodina, pa posle u ono drugo ido još jedan put. Još jedan put u Vojvodinu, dva put sam išla. Dobro, mlada sam bila. Pa toj tako. Mlada sam bila, pa napred ali smo se sramovali nismo išli. Pa sve dođu pa me mole opštinari, pa dođu četiri, pet muža da li oću. Ali kuća golema, ono neje tako ko sad. I ajde, dobro, idi kad znaš da te već tako mole. I dok se uvučesh tam, jedna godina i druga i treća, ali svaku godinu te gotovo mole. Ja iskam toj da se manem, ali oni uporni za toj, treba im toj i toj sam išla. Pa dobro i za mene lepo, isprovodila sam se. I putujemo i provedesh i ono kako se kaže, na eskurziju na Đerdap smo bili, tri dana sam tam bila. (Mirka Jovanović, selo Malča).¹⁷

---

15. Razgovor vođen 31. januara 2006. godine.

16. Prema Stefu Jansenu, osećaj pokretljivosti je ono što je uglavnom prisutno u sećanjima na bivšu Jugoslaviju. Žaljenje za „velikom zemljom” i slobodnim putovanjima rezultat je postjugoslovenskog ograničavanja kretanja uzrokovanog ratom, otežanim ekonomskim okolnostima i viznim režimom (Jansen 2005, 224).

17. Razgovor vođen 8. jula 2004.

Imam i slike sa Susreti sela, pa kako sam i u Bujanj bila, pa tri dana u Aleksandrovac, bijemo li, bijemo. Ono gozba, ono vince točiš, piješ. Imam slike, imam slike, posle će da vidimo. Putovala sam... sad da umrem neće mi bude žao. (Grozdana Đokić, selo Leskovik).¹⁸

Budući da su kulturne manifestacije (posebno smotre folklor, na kojima su učestvovali), bile takmičarski strukturisane, žene su prvenstveno isticale one nastupe koji su bili najznačajniji i najbolje ocenjeni i prihvaćeni, opisujući reakcije publike i žirija. Vežbale su i pripremale se i po nekoliko meseci unapred u nadi da će osvojiti nagrade. Kako Ilinka ističe:

Pa vežbamo, otidemo kod jednu. Ma išli smo dole na Dinu, da se zglasimo, da ide glas. Same smo bile, same, šta će ti pomaga, kude muzika nema tuj ti ne treba ništa, samo sam si čovek treba da zna. (Ilinka Despotović, selo Trupale).¹⁹

Takmičarski karakter smotri bio je veoma važan za stvaranje takozvanog „muzičkog autoriteta” mojih sagovornica. Zahvaljujući svom impresivnom poznavanju narodnih pesama, one su postajale cenjene od strane kulturnih radnika i vlasti i tretirane kao predstavnice lokalne kulture. U tom pogledu, ovi scenski nastupi izmenili su njihov društveni položaj, obezbeđujući im tako privilegovan položaj muzičkih autoriteta (Ceribašić 2003, 20). Činjenica je i da je to što su im nastupi bili prikazivani na lokalnoj i nacionalnoj televiziji, emitovani na radiju i predstavljani u lokalnim novinama dodatno uticalo na oblikovanje sećanja tih žena na njihove aktivnosti. Sve one ponosno su mi pokazivale novinske isečke, a posebno one u kojima su bile njihove fotografije. Isto tako, već i samo prikazivanje na televiziji predstavljalo je za njih veoma značajno iskustvo, ali ujedno i ishodište lične samopotvrde. Sa te tačke gledišta, javno priznanje njihovih talenata učinilo je da se osećaju kao profesionalke.

Iz njihovih priča jasno se vidi da su kulturne aktivnosti omogućile ovim ženama da iskažu svoje talente i time preispituju i destabilizuju rodne hijerarhije u sopstvenim zajednicama kroz legitimitet koji im je obezbeđivala zvanična

---

18. Razgovor vođen 15. jula 2004.

19. Razgovor vođen 31. januara 2006.

kulturna politika. Govorile su kako su po prvi put u svojim životima bile oslobođene od kontrole muževa i šire porodice, te su na ovaj način stekle utisak šta zapravo znači aktivno učešće u društvenom životu sela. Potvrđujući se kao društvena bića unutar zajednice i postižući čak i određen nivo autonomije, one su dovodile u pitanje ustaljene rodne uloge koje su ženama njihove generacije bile namenjene, kroz njihovu javnu nevidljivost. Ovo im je, povratno, omogućilo nove načine samopercepcije (*self-perception*) i samoreprezentacije (*self-representation*). Njihove priče pokazuju da su one u svojim svakodnevnim životima bile u stanju da pregovaraju o patrijarhalnim normama i unaprede društveni položaj u svojim zajednicama služeći se, pri tom, dominantnim kulturnim i rodnim politikama.²⁰ Njihove uspomene iz prošlosti, po kojima su se razlikovale od svojih komšinica i ostalih žena iz sela koje nisu bile uključene u slične aktivnosti, oblikovale su interpretacije i narrative o tom vremenu. Za njih socijalizam nije bio samo koristan nego i emancipujući.

POSREDOVANA SEĆANJA

Pored toga što su im pomogle u pregovaranju oko njihovih društvenih uloga, pevačice su isticale i to da su amaterske muzičke aktivnosti obogaćivale i zajednički kulturni život u njihovim selima. Njihove priče tako ilustruju na koji način su kulturne manifestacije bile veoma važna komponenta u svakodnevnim životima kako učesnika, tako i sela u celini. Žene sa kojima sam razgovarala tvrdile su da je kulturni život u selima Niškog polja procvetao u vreme socijalizma i da su lokalni Domovi kulture u to vreme imali veoma aktivne folklorne grupe, plesne škole i čitalačke sekcije.²¹ Štaviše, kulturne manifestacije doprinosile su i kvalitetu seoskog života uopšte, posebno u vreme dugih zimskih dana kada nije imalo šta drugo da se radi. Prema rečima žena, predstavljale su sjajnu priliku za mlade ljude da se uključe u aktivnosti koje se nisu ticale uobičajenih poslova, da nauče stare pesme i običaje, i da se sretnu sa vršnjacima iz susednih sela. Za starije ljude bio je to odličan način da

---

20. Potrebno je, naravno, naglasiti, da ove aktivnosti nisu „podrile” rodne hijerarhije, ali su otvorile mogućnosti za njihovo preispitivanje i pregovaranje.

21. Veliki broj lokalnih folklornih grupa osnovan je na području Niškog polja tokom 1960-ih godina kao deo sveopšteg procesa –narodnog prosvetljenja.”

osveže uspomene i da se međusobno druže. Kako to kaže Olga, prisećajući se: „Drukčije se živelo tag. Bilo svašta, sine, to je bilo svašta, divota je bilo” (Olga Stanković, selo Donja Studena).²² Tako je u pričama žena prošlost prikazana kao vreme koje je bilo obeleženo pevanjem i plesanjem, i aktivnim učešćem svih članova zajednice u kulturnim aktivnostima. Kako to Životka Stanković sa žaljenjem kaže: „Bre, idemo si od put, idemo si, pevamo. Pesa je bila, pesma. Sad nema ljubav, deca, nema žal, nema ništa sad, nema pomoć, nema ništa” (Životka Stanković, selo Brzi Brod).²³ Neke od žena prisećale su se bliskih kontakata pa čak i intimnih veza i brakova koji su se sklapali zahvaljujući smotrama, prisećajući se i takvih slučajeva da su oni koji se pre toga nisu baš najbolje slagali, postepeno izgladivali sukobe i ponovo postajali prijatelji.

Lokalni organizatori naglašavali su i to u kojoj meri su seljani bili posvećeni pripremama za ove događaje, te kako su bili oduševljeni mogućnostima da, sa jedne strane dočekaju ljude iz drugih sela, a sa druge da promovišu svoje selo. I zaista, čak i kada su lokalni Domovi kulture bili tek u izgradnji (u nekim slučajevima bez prozora ili grejanja), bez obzira na loše uslove, uvek su bili dupke puni ako je bio kakav nastup. Prisećajući se tih događaja, žene su tvrdile i to da su organizatori dešavanja (uključujući i izvođače) bili istinski entuzijasti koji su to radili bez ikakve nadoknade. Kako bi pomogli da se manifestacije organizuju, seljani su donosili hranu i piće na ova dešavanja. Kao što je to potvrdio Velibor: „Svako je doneo ono što je imao. I ljudi nisu donosili makar šta. Bilo je tu svega, od hrane do pića i pečenica. A isto tako i burad piva, i to onu veliku burad” (Velibor Stanković, selo Prosek).²⁴ Prema mojim sagovornicima, glavne životne vrednosti u to vreme bile su druženje, pomaganje i zajedništvo.

Generalno, zvanična socijalistička politika emancipacije i modernizacije značajno je uticala na oblikovanje sećanja na socijalizam kod mojih sagovornica; s druge strane, nestabilna društvena i politička klima u postsocijalističkom periodu uticala je na to kako su one interpretirale prošlost. Kao što je već rečeno, sve ove žene bile su vrlo talentovane pevačice i kao takve veoma poznate u svojim selima. Neke od njih bile su uključene u lokalne kulturne

---

22. Razgovor vođen 10. jula 2004.

23. Razgovor vođen 13. jula 2004.

24. Razgovor vođen 31. januara 2006. godine.

aktivnosti, ne samo kao pevačice, već i kao članice amaterskih pozorišta. Bile su prepoznavane u svojoj okolini i poštovane zbog svog muzičkog talenta. Pa opet, sve one isprva su oklevale da govore o svojim aktivnostima, smatrajući da muzika i nastupi nisu „prikladne” teme za razgovor. Iako su često aktivno učestvovala u razgovoru – čak i kada je bilo reči o intimnijim detaljima iz njihovih života – nisu bile baš voljne da govore o svojim nastupima, s obzirom da su na njih gledale kao na nešto beznačajno i nazadno.²⁵ I zaista, reagujući na moja interesovanja za amaterske aktivnosti, i muškarci i žene čudili su se kako to da me zanima nešto što se njima činilo tako trivijalnim:

„Bila je to samo šala, a mi smo se samo zabavljali i ja sam išla na sve to, ali“...
 A.H.: Da li je bilo i starijih žena koje su pevale?
 „Pa da, ali one su bile vrlo stare... jedino Jela, ona i dalje traći svoje vreme“.
 (Jevica Bogdanović, selo Prosek)²⁶

Činjenica da je žene bilo sram da govore o svojim pevačkim iskustvima otkriva da su njihova sećanja na socijalizam – ili bar ona sećanja koja su želele da podele sa mnom – delimično oblikovana dominantnim postsocijalističkim diskursom. Pevačice su očigledno pokušavale da se prisete svojih priča a da to bude u saglasnosti sa dominantnim, antisocijalističkim (ili antijugoslovenskim) narativima, izbegavajući razgovore na temu njihovih amaterskih aktivnosti, koje su bile prepoznate kao deo nasleđa iz socijalističke prošlosti.²⁷ Kako ističe Kenet Gergen, „aktivno izokretanje narativa posebno je zavodljivo u slučajevima kada se od pojedinke/ca zatraži da opravda svoje ponašanje, to jest kada nečije ponašanje izlazi van okvira uobičajenih i prihvaćenih shvatanja” (Gergen i Gergen 1997, 177). Na taj način priče žena ukazuju na isprepletenost ličnih, intersubjektivnih i društvenih diskursa, koja posreduje u povezivanju njihovih ličnih interpretacija sa širom društvenom postsocijalističkom klimom.

---

25. Moji sagovornici kao i njihove komšije koje su bile privučene prisustvom istraživačkog tima, često bi se smejali kada bi čuli da se interesujemo za kulturne manifestacije u njihovim selima.

26. Razgovor vođen 9. jula 2004.

27. U postjugoslovenskom kontekstu, period posle raspada zemlje bio je obeležen negativnim interpretacijama socijalističke prošlosti i takozvanom „konfiskacijom sećanja” ili kolektivnom amnezijom. Vidi npr u: Ugrešić (1995, 275) i Jansen (2005, 220).

PROŽIVLJAVANJE „RETRADICIONALIZACIJE“?

Kada su govorile o važnim vremenskim preokretima, žene su pravile vrlo jasnu razliku između onoga što su nazivale prošlim vremenima” (koje se uglavnom odnosi na period do sredine devedesetih godina dvadesetog veka) i sadašnjosti koju određuju kao „novo vreme.”²⁸ „Prošlo vreme” je upamćeno kao period obeležen prijateljstvom, jedinstvom i, uopšte, boljim odnosima među ljudima. Prema njihovim pričama, iako se kvalitet života poboljšao posle političkih promena iz 2000. godine, društveni odnosi su u značajnoj meri poremećeni. Kako to Ilinka primećuje: „Mladi ljudi imaju sve, al ne znaju ništa.” Za razliku od „starih vremena” kada su ljudi pevali i plesali na neformalnim seoskim okupljanjima, ljudi danas najveći deo svog vremena provode gledajući televiziju, „zaključani” u svojim kućama. Žene kažu da čak ni one više ne posećuju svoje rođake i komšije kako su to činile u stara vremena.

Žene se prema periodu koji je usledio posle socijalizma odnose kao prema vremenu u kom su stare pesme i običaji potpuno iščezli iz svakodnevnog života seljana. Kao što Verica sa žaljenjem kaže: „Sag nema ni kraljice, ni lazarice ni ništa”²⁹ (Verica Mitić, selo Kamenica).³⁰ Prisećajući se prošlosti kao vremena zajedničkog pevanja i plesanja, generalno su razočarane činjenicom da su njihovim unucima i mladim ljudima stare pesme i stari način pevanja odbojni, i da ih zovu „zavijanjem.” Prema njihovom mišljenju, mladi ljudi više ne nalaze nikakvu zabavu u zajedničkim kulturnim aktivnostima na nivou sela. Umesto toga, one tvrde kako se sela prazne, jer ih mladi ljudi napuštaju,

---

28. Ukoliko se postsocijalizam uzme za polazišnu tačku sa koje je prošlost ispričana i konstruisana, važno je istaći da žene nisu predstavile urušavanje socijalizma i raspad Jugoslavije koji mu je sledio kao one odlučujuće događaje koji bi bili opšta tačka preokreta u njihovim narativima. Za njih, najznačajnija diskurzivna granica nije 1991, godina raspada bivše Jugoslavije, već su to 1996. (godina prvih značajnijih političkih promena na lokalnom nivou još od Drugog svetskog rata) i 1999. godina (kada je Savezna Republika Jugoslavija bila bombardovana od strane NATO snaga).

29. Lazarice i kraljice su običaji povezani sa ritualima koji se odnose na prolećni ciklus: grupe devojaka posećivale bi svaku kuću u selu, te plešući i pevajući prikladne pesme posvećene članovima domaćinstva od njih dobijale darove (obično jaja).

30. Razgovor vođen 2. maja 2004. godine.

i da su samo još osnovnoškolci zainteresovani za kulturne aktivnosti. Ipak, pošto osete gradski život po prvi put, i oni sami počinju da smatraju ovakve aktivnosti trivijalnim, ocenjujući ih kao „seljačke.” Vođe amaterskih društava i lokalni kulturni radnici, takođe, izražavaju svoje razočarenje pošto su lokalne kulturne manifestacije prestale da se održavaju posle takozvanih demokratskih promena. Kao što kaže Vukašin: „*Susreti sela* trajali su dugo, sve do 1995. možda 1996. godine. A onda su počeli politika i rat i sve se promenilo, pogasilo i promenilo” (Vukašin Mitić, selo Trupale).³¹ Po njihovom mišljenju, nove vlasti daju prednost gradskoj kulturi i ne mare mnogo za seosku. Neki od njih su mi rekli čak i to da kreatori politike pokušavaju da izgrade *građansko društvo* (čime se i etimološki isključuje seosko stanovništvo),³² i na taj način se udaljavaju od svog seoskog porekla. Žene se, takođe, osećaju napuštene i od strane lokalnih vlasti u Nišu i od republičkih vlasti koje, prema njihovom mišljenju, dozvoljavaju da kulturni život u njihovim selima izumre. Ovo otkriva nedostatak povezanosti i relativno nepoverenje koje vlada između kulturnih institucija i vlasti, sa jedne, i seoskog stanovništva, sa druge strane.³³ Lokalni kulturni radnici objasnili su kako u selima postoje želja i motivacija za ponovo pokretanje kulturnih dešavanja, ali da bez podrške gradskih ili republičkih vlasti nije moguće realizovati nijedan projekat. Pažljivo prateći moja interesovanja za ovakve oblike događaja kao i za seoski kulturni život, mnogi od bivših organizatora tih dešavanja tražili su da im pomognem u pokušajima da ožive neke od njih (pre svega, *Susrete sela*).

Kako mnogi istraživači tvrde, raspad Jugoslavije, rat i nastanak novih država uticali su na porast uticaja „nacionalističkih diskursa” koji su propagirali povratak „tradicionalnim“ modelima. Prema Stefu Jansenu, ovi diskursi su muški, antisocijalistički i antifeministički po svom sadržaju³⁴ (Jansen 2005, 46). Paradoksalno, priče mojih sagovornika/ca pokazuju odsustvo zvaničnih

---

31. Razgovor vođen 31. januara 2006. godine.

32. S obzirom na to da se termin *građanin*, iz kojega se izvodi pridev *građanski*, upotrebljava i za one koji žive u gradovima.

33. Ova pojava široko je rasprostranjena u postsocijalističkim društvima. Vidi: Giordano i Kostova (2002, 89).

34. Jansen (2005, 32). Vidi i Duhaček (1993); Occhipinti (1996, 14); Morokvasić (1997, 72); Renner i Ule (1998, 121).

interesa za „nacionalnu kulturu” za koju bi se očekivalo da je doživela svojevrsni „preporod” u procesu izgradnje nacionalnih država (*nation-building process*) posle raspada Jugoslavije. Takođe, ruralno stanovništvo, često smatrano glavnom potporom „nacionalističkoj politici,” upravo suprotno, u svojim pričama pokazuje pozitivan odnos prema socijalističkoj prošlosti.

Moji sagovornici/e implicitno se odnose prema socijalističkom periodu kao prema nekom boljem, mirnijem i sigurnijem vremenu. Majkl Hercfeld tvrdi kako diskursi promene i propadanja, a posebno moralnog propadanja, jesu nešto što je svojstveno mnogim društvima a da bi opisao tu vrstu kolektivne imaginacije koja u prošlim vremenima vidi samo savršenstvo, on koristi termin „strukturalna nostalgija” (Herzfeld 2004, 186). Pre nego o političkoj nostalgiji (samo je nekoliko sagovornica eksplicitno pomenulo Tita ili socijalizam), ovde se radi o tome da priče žena ukazuju na čežnju za pojedinim socioekonomskim i vrednosnim sistemima, koji su bili obeleženi kulturnim aktivnostima, međusobnom saradnjom, jedinstvom i stabilnošću na nivou zajednice. Njihova nostalgija za socijalističkom prošlošću izvire prvenstveno iz gubitka vere u sadašnjost i budućnost, tako da nema gotovo nikakve veze sa ideologijom. Kako to ističe Predrag J. Marković, urbanizacija i modernizacija, koje je seosko stanovništvo iskusilo tokom socijalizma, igraju posebno važnu ulogu u oblikovanju sećanja koje ljudi imaju na taj period, pošto su one povezane sa prosperitetom (Marković 2007, 31), a i zbog toga što je seosko stanovništvo najviše propatilo u toku postsocijalističke transformacije. Tako i Kris Han pokazuje da se u postsocijalističkim društvima jugoistočne Evrope seljaci opiru društvenim promenama i zauzimaju odbrambeni stav u odnosu na narastajuće razlike između društvenih grupa (Hann 2002, 3). Pogotovo su pevačice koje su nastupale sa amaterskim grupama i tako bile u prilici da preispitaju svoje društvene identitete i da pregovaraju o rodnim hijerarhijama, na period socijalizma gledale kao na vreme u kom su dosegle određeni nivo društvenog priznanja. Njihove priče ističu složene i protivrečne odnose između ličnog, međuličnog i političkog, kao i međusobnu povezanost političkih i proživljenih realnosti. Priče tih žena tako uključuju dijalektički odnos različitih diskursa koji svi zajedno oblikuju njihova sećanja na socijalizam.

ZAKLJUČAK

U novijim studijama koje se bave sećanjem najviše pažnje posvećuje se kapacitetima koje imaju lična sećanja u preispitivanju autoriteta dominantnih narativa u interpretaciji prošlosti (Radstone i Hodgkin 2007,10). Iako sam se fokusirala na lična sećanja i iskustva, naglašavajući njihovu kontradiktornu prirodu, namera ovog poglavlja nije bila da se sećanja pevačica prikažu kao nešto što treba da ospori ustanovljene interpretacije prošlosti niti da ih ponudi kao posebnu, alternativnu istinu. Moj cilj nije ni da jednostavno podrijem binarnosti koje postoje u dominantnim akademskim narativima o socijalizmu, kakvi su oni o zvaničnom i nezvaničnom, ideologiji i praksi socijalizma, ili da „dokaže” ili „pobije” neslaganje između zvaničnog socijalističkog narativa o rodu i stanja na terenu.³⁵ Ono što je ova studija pokušala da dovede u pitanje jeste tendencija da se „kategorizuje” i proizvode fiksni i statični koncepti i interpretacije politika roda u socijalizmu i šire, socijalizma kao takvog.³⁶ S obzirom na to, slažem se sa Julijom Olson i njenom kritikom monolitnih pogleda na socijalističku kulturu (Olson 2004, 13), u kojima istraživači esencijalizuju odnose moći i proizvode binarnu sliku hegemone države i podređenog naroda. Složenost rodnih odnosa u socijalizmu zahteva iznijansirani pristup od onoga koji je ograničen na ispoljavanja odnosa diskurs–moć. Ovaj tekst ne nastoji da esencijalizuje odnose moći i ideju autoriteta (bilo zvaničnog, bilo alternativnog), već umesto toga pokušava da na sećanje gleda kao na nešto što preispituje samu ideju autoriteta (Lambek 2007, 211). On zagovara potencijal sećanja da izrazi višeglasnu prirodu društvenih procesa i time propituje koncepte konzistentnosti i fiksiranosti.

Kao što piše Ulf Brunbauer, političko predstavljanje žena u postsocijalističkim društvima paradoksalno je pošto su tradicionalne rodne uloge ponovo oživljene i to procesima koji bi trebalo da, bar prividno, vode ka emancipatorskim politikama pod novim liberalno-demokratskim režimima (Brunnbauer 2002, 220). U ovako kontradiktornom okruženju, uz fragmentaciju društvene i kulturne infrastrukture i potrazi za novim identifikacijama u okvirima

---

35. Kako to Marija Todorova kaže: „Okrivljujemo li mi socijalizam za ono što je učinio, ili za ono što nije učinio?” (Todorova 1993, 31).

36. Kako je to nagovešteno kod Funk (1993, 3).

aktuelnih procesa evropskih integracija i globalizacije, diskursi rodne emancipacije i modernizacije ponovo su promovisani od strane zvaničnih narativa. Oni će svakako uticati na nove reinterpretacije socijalističkih politika roda i rekonstrukcije sećanja na socijalističku prošlost.³⁷

LITERATURA

- Auerbach, Susan. 1987. "From Singing to Lamenting: Women's Musical Role in a Greek Village". U *Women and Music in Cross-Cultural Perspective: Contributions in Women's Studies*, ur. Ellen Koskoff, 25-45. Westport: Greenwood Press
- Berger Gluck, Sherna. 2002. "What's So Special about Women's Oral History". U *Women's Oral History: The Frontiers Reader*, ur. Susan H. Armitage, Patricia Hart i Karen Weathermon 27-42. Lincoln and London: University of Nebraska Press.
- Brunnbauer, Ulf. 2002. "From Equality without Democracy to Democracy without Equality? Women and Transition in Southeastern Europe" U *Gender Relations in South Eastern Europe: Historical Perspectives on Womanhood and Manhood in 19th and 20th Century*, ur. Miroslav Jovanović and Slobodan Naumović, 219-243. Belgrade, Graz: Udruženje za društvenu istoriju.
- Ceribašić, Naila. 2003. *Hrvatsko, seljačko, starinsko i domaće: Povijest i etnografija javne prakse narodne glazbe u Hrvatskoj*. Zagreb: Biblioteka Etnografija.
- Cubitt, Geoffrey, 2007. *History and Memory*. Manchester: Manchester University Press.
- Derida, Žak. 1989. *Glas i fenomen*. Beograd: Istraživačko izdavački centar SSOS.
- Duhaček, Daša. 1993. "Women's Time in the Former Yugoslavia". U *Gender Politics and Post Communism: Reflections from Eastern Europe and the Former Soviet Union*, ur. Nanette Funk i Magda Mueller, 131-137. New York: Routledge.
- Funk, Nannette. 1993. "Introduction: Women and Post-Communism". U *Gender Politics and Post Communism: Reflections from Eastern Europe and the Former Soviet Union*, ur. Nanette Funk i Magda Mueller, 1-14. New York: Routledge.

---

37. Želela bih da se zahvalim ženama uključenim u projekat, kao i svim ljudima koji su mi pomogli tokom mojih terenskih istraživanja: Aleksandri Marković, Ivi Tarabić i Jeleni Jelić, Milici Veljković, Dragiši Stojanoviću, Slaviši Mihajloviću, Saši Milojkoviću, Draganu Todoroviću, Vukašinu Mitiću, a naročito mojoj majci Svetlani Hofman. Posebno sam zahvalna Vener-Gren fondaciji na Lajbreri rezidenci stipendiji i Koledžu „Nova Evropa“ za postdoktorsku stipendiju Robert Boš Regional.

- Garcelon, Marc. 1997. "The Shadow of the Leviathan: Public and Private in Communist and Post-Communist Society". U *Public and Private in Thought and Practice: Perspectives on Grand Dichotomy*, ur. Jeff Weintraub and Krishan Kumar, 303-332. Chicago: The University of Chicago Press.
- Gergen, Keneth J. i Mary M. Gergen. 1997. "Narratives of the Self". U *Memory, Identity, Community: The Idea of the Narrative in the Human Sciences*, ur. Lewis P. Hinchman i Sandra K. Hinchman, 161-184. New York: SUNY Press.
- Giordano, Christian i Dobrinka Kostova. 2002. "The Social Production of Mistrust". U *Post Socialism: Ideals, Ideologies and Practices in Eurasia*, ur. Chris M. Hann, 74-92. London and New York: Routledge.
- Havelkova Hana. "A Few Prefeminist Thoughts". U *Gender Politics and Post Communism: Reflections from Eastern Europe and the Former Soviet Union*, ur. Nanette Funk i Magda Mueller, 62-73. New York: Routledge.
- Herzfeld, Michael. 2004. *Kulturna intimnost: Socijalna poetika u nacionalnoj državi*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Hofman, Ana. 2011. *Staging socialist femininity: gender politics and folklore performance in Serbia*. Leiden; Boston: Brill Publishing.
- Jansen, Stef 2005. *Antinacionalizam: etnografija otpora u Zagrebu i Beogradu*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Lambek, Michael. 2007. "Memory in a Maussian Universe". U *Memory Cultures*, ur. Susannah Radstone i Katherine Hodgkin, 202-216. New Brunswick, New Jersey: Transaction Publishers.
- Marković, Predrag J. 2007. *Trajnost i promena: Društvena istorija socijalističke i postsocijalističke svakodnevice u Jugoslaviji i Srbiji*. Beograd: JP Službeni glasnik.
- Milić, Anđelka. 1993. "Women and Nationalism in the Former Yugoslavia." U *Gender Politics and Post Communism: Reflections from Eastern Europe and the Former Soviet Union*, ur. Nanette Funk i Magda Mueller, 109-122. New York: Routledge.
- Morokvasić, Mirjana. 1997. "The Logics of Exclusion: Nationalism, Sexism and the Yugoslav War," U *Gender, Ethnicity and Political Ideologies*, ur. Nickie Charles i Helen Hintjens, 65-90. London and New York: Routledge.
- Occhipinti, Laurie. 1996. "Two Steps Back?: Anti-Feminism in Eastern Europe." *Anthropology Today* 12(6): 13-18.
- Olson, Julia. L. 2004. *Performing Russia: Folk Revival and Russian Identity*. New York and London: Routledge.

- Radstone, Susannah i Katherine Hodgkin. (ur.) 2007. *Memory Cultures*. New Brunswick, New Jersey: Transaction Publishers.
- Rajan, Sundara. 1991. *Studies in Phenomenology, Hermeneutics, and Deconstruction*. New Delhi: Indian Council of Philosophical Research.
- Ramšak, Mojca. 2002. Zbiranje življenskih zgodb v slovenski etnologiji. *Etnolog* 10(61): 29- 41.
- Renner, Tanja i Mirjana Ule. 1998. "Back to the Future: Nationalism and Gender in Post-Socialist Societies". U *Women, Ethnicity and Nationalism: The Politics of Transition*, ur. Rick Wilford and Roberts L. Mille, 120-132. London and New York: Routledge.
- Rice, Timothy. 2003. Time, Place, and Metaphor in Musical Experience and Ethnography. *Ethnomusicology* 47(2): 151-179.
- Scott, Joan W. 1992. "Experience." U *Feminists Theorize the Political*, ur. Judith Butler i Joan W. Scott, 22-40. New York: Routledge.
- Silverman, Carol, 2003, "The Gender of the Profession: Music, Dance, and Reputation among Balkan Muslim Rom Women". U *Music and Gender: Perspectives from the Mediterranean*, ur. Tullia Magrini, 119-145. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Supek, Rudi. 1974. Sociološki značaj amaterizma. *Kultura* 26: 8-16.
- Sugarman, Jane. 1997. *Engendering Song—Singing and Subjectivity at Prespa Albanian Weddings*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Titon, Jeff T. 1997. "Knowing Fieldwork." U *Shadows in the Field: New Perspectives for Fieldwork in Ethnomusicology*, ur. Gregory F. Barz i Timothy J. Cooley, 87-100. New York and Oxford: Oxford University Press.
- Todorova, Maria. 1993. "The Bulgarian Case: Women's Issues or Feminist Issues". U *Gender Politics and Post Communism: Reflections from Eastern Europe and the Former Soviet Union and Post Communism*, ur. Nanette Funk and Magda Mueller, 30-38. New York: Routledge.
- Turner, Victor W. i Edward M. Bruner. (ur.) 1986. *The Anthropology of Experience*. Urbana and Chicago: University of Illinois Press.
- Ugrešić, Dubravka. 1995. *Have a Nice Day, From the Balkan War to the American Dream*. New York: Viking Penguin.

Arhivski izvori

142 – Federal Conference of Socialist Alliance of Working People of Yugoslavia.

Internet strane

<http://webrzs.stat.gov.rs/axd/en/osn.htm?#books>

We're Going on the Road, We're Going and Singing: Peasant Women's Memories of Socialism in Serbia

---

Ana HOFMAN

Summary: This article examines the self-reflexive potential of experience in interpretations of Yugoslavia's socialist past. It focuses on women of the "older generation" (born between 1914 and 1950) in the area of Niško Polje in southeastern Serbia, who actively participated in amateur vocal groups and performed at state-sponsored festivals in villages during the socialist period. Their stories highlight the complex and contradictory relationship between the personal, interpersonal, and political, and the interconnection between political and lived realities. In particular, the female singers perceived the socialist period as a time when they had achieved a certain level of social equality and experienced it as emancipatory.

Employing the phenomenological approach and focusing on "subject-centered" ethnography, this study shows that individual memories are articulated in dynamics between personal experiences and the wider social and cultural environment. It does not try to essentialize relations of power and ideas of authority (both official and subaltern) but instead tries to look for memories that defend or dispute the very idea of authority. It argues for the potential of memories to express the polyvocal nature of social processes by challenging the concepts of consistency and fixity.

Key words: peasant women, socialist gender politics, amateur vocal groups, village festivals, emancipation